

УДК 398.3:791.9

Цитування:

Жаворонков М. М. Витоки феномену ілюзіонізму в синкретичних формах культури. *Культура і сучасність* : альманах. 2022. № 2. С. 60–65.

Zhavoronkov M. (2022). Origins of Illusionism Art in Syncretic Forms of Culture. *Kultura i suchasnist: almanakh*, 2, 60–65 [in Ukrainian].

Жаворонков Марк Михайлович,
аспірант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-3470-3153>
dkr3121.mzhavoronkov@dakkim.edu.ua

ВИТОКИ ФЕНОМЕНУ ІЛЮЗІОНІЗМУ В СИНКРЕТИЧНИХ ФОРМАХ КУЛЬТУРИ

Мета роботи – дослідити витоки мистецтва ілюзіонізму в синкретичних формах культури. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні аналітичного, семіотичного, герменевтичного методів у вивченні ілюзіонізму як феномену народної творчості, що слугує засобом комунікації, акумулюючи в собі пласт соціокультурного досвіду суспільства. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше в культурологічній площині проаналізовано феномен мистецтва ілюзіонізму, що складається з різножанрових творів, які виникають у певному середовищі та виконують ритуально-магічні, обрядові, розважальні функції, репрезентуючи зріз конкретно-історичної масової свідомості та культури. **Висновки.** Мистецтво ілюзіонізму, що включає в себе ілюзію та маніпуляцію, є окремим явищем культури, котре вбирає в себе низку релігійних вірувань, фольклорних традицій, взірців художньої творчості, формуючись як процес соціальної взаємодії. Ілюзіонізм поєднує в собі результати еволюції знань та методів їхньої репрезентації з елементами загальної комунікації, що утворюють симбіоз пізнавально-розважального контенту культури. Як засіб міжкультурної комунікації на основі вербального й невербального складників ілюзіонізм виявив здатність формувати соціальний і культурний діалог, що вплинуло на загальну динаміку культурних процесів у розвитку суспільства.

Ключові слова: мистецтво ілюзіонізму, синкретизм, ритуально-магічні форми культури, обряд, міф, комунікація, культура, фольклор, релігія.

Zhavoronkov Mark, Graduate Student, National Academy of Culture And Arts Management
Origins of Illusionism Art in Syncretic Forms of Culture

The purpose of the article is to investigate the origins of illusionism art in syncretic forms of culture. **The research methodology** consists in the application of analytical, semiotic, and hermeneutic methods in the study of illusionism as a phenomenon of folk creativity that serves as a means of communication, accumulating a layer of sociocultural experience of the society. **The scientific novelty** of the study lies in the fact that for the first time the phenomenon of illusionism art is analysed in the cultural plane. In our research the illusionism art consists of works belonging to various genres that arise in a certain environment and perform ritual-magical, ceremonial, and entertainment functions, representing a cross-section of concrete-historical mass consciousness and culture. **Conclusions.** The illusionism art, which comprise illusion and manipulation, is a separate cultural phenomenon that incorporates a number of religious beliefs, folklore traditions, and samples of artistic creativity, forming as a process of social interaction. Illusionism combines the results of the evolution of knowledge and methods of their representation with the elements of general communication that form a symbiosis of cognitive and entertaining cultural content. As a means of intercultural communication based on a verbal and non-verbal component, illusionism has shown the ability to form social and cultural dialogue, which affected the general dynamics of cultural processes in the development of society.

Key words: illusionism art, syncretism, ritual-magical forms of culture, rite, myth, communication, culture, folklore, religion.

Актуальність теми дослідження. Феномен мистецтва ілюзіонізму є невід'ємним пластом колективно-художньої творчості, яка базується на видовищно-театралізованій проекції народних оповідей, що пояснюють походження загальних елементів світобудови через емоційно-чуттєві образи в системі традицій будь-якого суспільства. Мистецтво ілюзіонізму має синкретичну природу свого походження, що поєднує народно-поетичні, писемно-літературні твори, а також релігійні вірування, обрядодії та ін., що формується в

цілісний соціокультурний феномен. Такий симбіоз слугує засобом спілкування людей за допомоги емоційного, розважального враження, що дає змогу об'єднати маси людей на ґрунті спільних елементів культури, які передаються із покоління в покоління. Мистецтво ілюзіонізму як частина видовищної культури в формі діалогічності процесу пізнання подає розуміння й інтерпретацію реальності за допомогою інтерактивної гри, театралізованого видовища. В свою чергу, сама присутність в суспільному просторі мистецтва

ілюзіонізму спроможна доповнити динаміку соціокультурної взаємодії суспільства, що може активізувати аудиторію відповідно до актуальної мети чи характерної проблеми соціуму.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичне дослідження витоків мистецтва ілюзіонізму має дотичність до суміжної проблематики культури, пов'язаної з первісними формами народної творчості: фольклором, міфом, обрядом, ритуалом. Тут варто зазначити праці таких авторів, як В. Бокань, М. Попович, О. Висоцький; в аспекті соціології та соціальної антропології: М. Максимович, О. Лозова; етнографії: Л. Івлева, У. Крістофер; мистецтвознавства: А. Авдєєв, Р. Kingsley, М. W. Dickie; культурології: О. Пожарська, В. Горський, О. Колесник, І. Віктор та ін.

Мета роботи – дослідити витоки мистецтва ілюзіонізму в синкретичних формах культури.

Виклад основного матеріалу. Такі поняття як міф, легенда, або казка, які ми зустрічаємо в літературних, усних історичних джерелах, утворюють одну з основних систем культурної індикації суспільства, складають невід'ємну частину елементів культури, що передаються із покоління в покоління, генеруючи механізм традицій будь-якого суспільства.

Український дослідник О. Яремчук [10, 199], виокремлюючи фактор сучасного етапу становлення цивілізації, звертає увагу на закономірний процес розгортання творчого потенціалу особистості та спільноти, при якому міфологічні форми в динаміці етнокультурної міфотворчості суб'єкта набувають значення у сфері культурного розвитку суспільства, формуючи нові виміри світосприйняття та правил цивілізаційного буття. Якщо конкретизувати виявлену процесуальність культури, ми можемо стверджувати, що казка, легенда, релігійні вірування за своїми спільними характеристиками та механізмами репрезентації світоглядних переконань є витоками однієї системи соціокультурного розвитку, а саме – міфу. Міфологія є основною культурною синкретизмом, створюючи цілісний механізм культурної детермінації в суспільстві [5, 102].

У цьому аспекті ми розглядаємо мистецтво як явище, котре являє собою певний культурний механізм, що створює фізичну проєкцію міфу за допомогою обрядовості, традицій, творчої діяльності людини, що спрямовується на створення якісно нових,

невдомих раніше або усталених духовних та матеріальних цінностей [1, 73]. В нашому випадку ми звертаємо увагу на синкретизм таких форм культури, як релігія та фольклор. Релігія як особлива система світогляду та світосприйняття, формуючи свої фундаментальні основи з міфу, є симбіозом художньої творчості та певних соціальних правил, що переростають в обряди, вміщуючи в собі традиційну й символічну частину духовної взаємодії соціуму [2, 29].

Відповідно фольклор – це народна творчість, колективна художня діяльність. Якщо розглядати відмінність між фольклором та релігією як частинами міфотворчості, то слід зазначити, що релігія має сформовану соціальну ідею, думку і певні правила суспільної взаємодії, а фольклор має лише пізнавально-розважальну функцію, спрямовуючись на донесення традиційно-культурної інформації. Зародження мистецтва в синкретичних формах зазначених нами систем утворює такий вид творчої діяльності, як ілюзіонізм.

Ілюзіонізм – вид творчої діяльності, сутність якого полягає в тому, що актор за допомогою спеціальної апаратури, приладів та особливої спритності рук, швидкості та точності рухів викликає у глядачів обманливі зорові та слухові враження. Якщо розглядати це явище з погляду культури, то ілюзіонізм акумулює в собі концепт міфологічної інтерпретації світобуття за допомогою видовишно-театралізованих заходів. Розглядаючи синкретичні форми культури, зокрема релігію, можна виявити важливий процес поєднання творчої діяльності в мистецтві ілюзіонізму із світоглядними настановами. В цьому аспекті проаналізуємо найдавніші політеїстичні форми релігійних вірувань.

До таких вірувань належить шаманізм як один з перших механізмів осмислення світобудови, усвідомлення культури стародавнього світу, в рисах якого ми можемо виявити характерну особливість самої структури, в прояві якої ілюзіонізм складає функцію важеля для живлення самого світогляду. В британському науковому журналі соціальної антропології та порівняльної соціології дослідники R. L. Wadley, C. T. Palmery статті «Religious scepticism and its social context» (2006 р.) [16, 43] розглядають шаманізм як більш конкретну систему контролю та формування культури індоєвропейських племен, аналізуючи прояви шаманізму як базової конфігурації витоків та

розвитку релігії. Науковці виявляють характерну принципівність обману та психологічних бар'єрів у регіонах, де шамани мали вплив. На тлі виявлених історичних знахідок дослідники поступово схиляються до думки, що зазначена система світосприйняття базується не тільки на міфологічній складовій, але й також вбирає в себе безліч інших важливих елементів мистецтва ілюзіонізму, котрі стають необхідною частиною роботи у релігійних діях, формуючи принцип обряду.

Отже, можна стверджувати, що ілюзіонізм відіграє роль інструмента, за допомогою якого міфотворчість утворює інтерактивну функцію реального фізичного явища, театралізованої проєкції народних легенд та оповідей задля підживлення та продукування культурних традицій стародавніх племен.

Подібні функції і культурні значення закладені в основу обрядовості та обрядодій, що так само виконують певні світоглядні і нормативні функції в суспільстві. Обряд – це невід'ємна складова релігійної системи світогляду певної культури, населення, що його сповідує. Структурно обряд включає традиційні символічні дії, що в образній формі виражають соціально значимі події в житті людини та соціуму. Можна помітити важливу особливість в обрядовості, а саме традиційні символічні дії. Це приводить нас до думки, що якщо розглядати ілюзіонізм як діяльнсну сферу культури, ми можемо виділити схожі процесуальні властивості обрядодій з динамікою видовищної діяльності мистецтва ілюзіонізму, де дія пов'язана з міфотворчістю, комунікація відбувається крізь призму репрезентації. В цьому аспекті міф – це комунікативне явище культури, що стає одним із джерел зародження ілюзіонізму як театралізованого прояву візуалізації духовної діалектики в сукупності цінностей суспільства та його інтересів. Традиційно вважається, що в період Античності сформувалося найпродуктивніше середовище сприйняття мистецтва ілюзійного характеру та чудес в суспільстві на основі простого принципу світосприйняття, що встановлював діалог людини з творцем. На основі процесів, що супроводжують ілюзіонізм, формується суспільне упередження, що індивід приймає за реальність невідомі сили, здатні провіщати події чи впливати на них, що ніби являють собою симбіоз двох реальностей, які складають сукупність одного цілого [4, 206].

У дослідженні політеїзму античності,

важливе контекстне значення має також сам стародавній суспільний устрій, соціальні процеси, що відбувалися в суспільствах, їх культура. У праці дослідника Оксфордського університету Р. Kingsley «Ancient Philosophy, Mystery, and Magic: Empedocles and Pythagorean Tradition» (1995) [15, 25] розглядаються ключові аспекти давньогрецької філософії в їх оригінальному контексті містерії, релігії та магії. Автор висвітлює виявлені докази стародавнього піфагореїзму та його впливу на Платона, а також реконструює захоплюючу езотеричну ретрансляцію ідей Піфії від грецького Заходу до алхіміків і магів-фокусників Єгипту.

Суголосне цим ідеям є твердження автора М. W. Dickie у книзі «Magic and Magicians in the Greco-Roman World» (2001) [11, 57]. Дослідник на основі зібраних архівних матеріалів, археологічних знахідок, а також історичних літописів та мемуарів аналізує особливості явища ілюзіонізму в культурних проявах античного світу. Автор наголошує на своєрідних особливостях виявленої маніфестації щодо утворення традиційної культури Стародавньої Греції, розглядаючи пласт ілюзії та маніпуляції як двовекторну систему трансляції інформації: це, по-перше, була розважальна сфера фестивалів, яка концентрувала свою ідею на ігровій динаміці фабули, маючи традиційні механізми інтерпретації; по-друге, це була яскраво й чітко виражена обрядовість, механізм контролю за врівненням громади.

Згадуючи античну Грецію, не можливо не відмітити й такий вид мистецтва, як скульптура, яка щільно була пов'язана з архітектурою, утворюючи чи не головну частину обрядодій на основі фольклорно-релігійних джерел. Відмінність агональної традиції античності має один з найважливіших факторів культурного розвитку суспільства Греції, вміщуючи в себе майже всі сфери соціокультурного буття, а саме: мистецтво, політика, спорт [9, 94]. Феномен мистецтва ілюзіонізму відіграє чималу роль в прояві агональності, утворюючи інструмент релігійно-обрядової традиції. У дослідженні С. А. Faraone «Vanishing acts on ancient Greek amulets: from oral performance to visual desing» (2012) [12, 114] інституту класичних досліджень при Оксфордському університеті дослідник, аналізуючи релігійну атрибутику стародавньої Греції як невід'ємну частину формування духовного розвитку суспільства, звертає свою увагу на архітектурне оздоблення храмів, та

алтарів, де скульптурні зображення богів являють собою складну механічну конструкцію, що здатна проєціювати фізичне явище присутності вищих сил в певні важливі часові періоди релігії стародавньої Греції. Тож статуя Сивіли Артемії в Дельфах – область Фокіда – слугувала тим самим апаратом традиційно-обрядового характеру. Виявлена системність синкретизму мистецтва ілюзії в прояві світогляду античності підводить нас до логічного встановлення факту суспільної взаємодії двох культурних явищ як одного цілісного соціокультурного механізму суспільного устрою Стародавньої Греції.

У науковій розвідці I. P. Kouloulis «Magic in Greco-Roman Egypt: The semiotics of a gradual interpenetration of Egyptian and Greek ritual beliefs» (2002) [14, 17] з Університету Мітіліні підкреслюється характерність ілюзіонізму в прояві релігійно-традиційної обрядовості Стародавньої Греції. У роботі дослідник теоретично окреслює концепцію митців-ілюзіоністів в релігійно-обрядових діях античних цивілізацій, торкається механізму правління кризь призму обрядодій чаклунів, жерців та магів. Автор відзначає феноменальну специфіку мистецтва ілюзіонізму, в прояві якої система релігійних вірувань набуває свого вагомого статусу серед населення, торкаючись як і еліт, так і мас. Це створює фундамент розвитку суспільств та їх традицій, включаючи такі давні ритуальні форми культури як забобони, або загальні звичаї. Науковець наголошує й на більш масштабному впливові ілюзіонізму на різноманітні чинники формування цивілізації, підкреслюючи роль ілюзіонізму як головного механізму впливу на соціум, систему правління. Спираючись на герменевтичний аналіз, дослідник акцентує увагу на недвозначних прикладах в світовій історії, де ілюзіонізм складає основну частину релігійного впливу на суспільство та культуру античності.

Торкаючись питання українського контексту розвитку ілюзіонізму в синкретичних формах культури, слід виокремити декілька важливих спостережень, що змінюють наше сприйняття та розуміння системності українських традицій, та звичаїв.

Дослідниця О. Смірнова в науковій статті «Магічна практика в контексті художньої творчості» [7, 153] досліджує магічну практику, її різновиди, функції; конвергенцію з наукою, розглядає механізми магічних практик, в розрізі вагомого значення духовного, культурного розвитку суспільства. В той же час ми можемо стверджувати, що українська

культура включає в себе насичений пласт міфології та фольклору, що з покоління в покоління формує складний конструкт традицій. Магія – це як інтерактивне явище, що складає невід’ємну частину світогляду, насичуючи її багатоаспектними функціями загальної комунікації всередині держави. В дисертаційному дослідженні О. Тиховської комплексно аналізуються міфологічні образи та магичні ритуали українського фольклору Закарпаття в розрізі етнопсихології, соціології та культурології [8, 28]. Різноманітні магичні ритуали розглядаються як метафорична спроба людини відчувати себе деміургом, здійснити вплив на природу та власне життя відповідно до законів контагіозної та гомеопатичної магії, психосоматичного впливу. Автор, заглиблюючись в семантику об’єктивованих архетипів намагається осмислити процес самоусвідомлення людиною своєї індивідуальності, простежити метафоричні етапи й різновиди внутрішньої боротьби особистості [8, 184].

На основі виявлених наукових тверджень можна констатувати факти існування феномену мистецтва ілюзіонізму в синкретичних формах традиційної української культури. Традиції українського народу були невід’ємно пов’язані з релігійним світоглядом та світосприйняттям, що укорінювалося в побут та звичаї народу. Забобони як форму культурного синкретизму також можна вважати подібним прикладом первісного релігійного механізму, де міф посідає основну ланку соціального апарату вербальної та не вербальної комунікації. В межах цих реалій мистецтво ілюзіонізму містить в собі функцію міфотворчого джерела, слугуючи театралізованим психосоціальним видовищем, що на основі обрядодій генерує правила співжиття для різних представників соціуму. Формуючи певні характеристики культури – від моди (елементи костюму) – до звичаїв народу, ілюзіонізм стає повноцінною частиною одного соціокультурного організму, входячи до міфотворчої системи комунікації. Аналізуючи релігію та забобони, можемо стверджувати, що ілюзіонізм залишився присутнім в більшості обрядодій та ритуальних процесів різноманітних віросповідань, але, на відміну від стародавніх часів, цей феномен несе в собі більшою мірою символічний характер, складаючи основу звичаїв та традицій культури.

В межах фольклорної традиції зовсім по-іншому відображене сприйняття міфу суспільством, зокрема це є та ж сама міфотворчість, що просто має другу сторону

сприйняття, простіше кажучи, фольклор є своєрідним різновидом суспільного міфологічного мислення, ігровою формою обряду. Відповідно, можемо стверджувати, що мистецтво ілюзіонізму із цього погляду є також формою вираження народної творчості та світогляду.

В розрізі досліджуваної проблематики важливо звернути увагу на такий жанр народного фольклору як казка, котра включає в себе передбачувано вигадані події чи осіб, іноді за участю фантастичних сил. Аналізуючи казки багатьох народів світу, ми можемо помітити часто згадувані фантастичні, надприродні сили, чародіїв або персонажів, пов'язаних з міфом, забобою та ін. Наявність цих складових характеризує звичаї або традиції тієї чи іншої культури, імітуючи традиції та світогляд певного суспільства. В такій модальності ми помічаємо загальну схожість ілюзіонізму з казкою у сфері діяльнісного виміру [13, 14].

Сутнісну мету мистецтва ілюзіонізму можна позначити як фізичну проєкцію казки в формі інтерактивної комунікації, що несе в собі або чіткий інформаційний код (релігійний обряд), або видовище розважально-ігрової спрямованості. Казка ж сама по собі є витокком синкретизму міфу та творчості.

Виокремлений симбіоз фольклору та ілюзіонізму ми можемо спостерігати в такій формі традиційної діяльності, як ярмарок. В організації дозвілля учасників ярмарків слов'янських народів видовищна діяльність відіграє немалу роль у розумінні сутності самого ярмарку, формуючи загальний процес комунікації та похідної культури. У цьому контексті можна аналізувати й принцип системи традицій, що зумовлюють як оформлення ярмарку, так і репертуар артистів, виконавців, котрі за допомоги мистецтва зберігають народну культуру [3, 123].

У цьому аспекті важливе теоретичне значення має наукова праця О. Пожарської [6, 40], де авторка досліджує феномен скоморошества як невід'ємну частину культурного розвитку суспільства Київської Русі, з'ясовує сутнісні ознаки та чинники культурогенезу вітчизняного циркового мистецтва на прикладі української творчості, народної фольклористики. У роботі згадується і явище мистецтва ілюзіонізму, котре посідає одну з найголовніших ланок творчої діяльності Київської Русі, поєднуючи ілюзіонізм з оповіданнями та казками, легендами у театралізованій формі видовища, уособлюючи приклад візуально-слухового синтезу доби

Середньовіччя, уявлення народу про свободу творчого духу, підкреслюючи традиції суспільного устрою.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в культурологічній площині проаналізовано феномен мистецтва ілюзіонізму, що складається з різножанрових творів, які виникають в певному середовищі та виконують ритуально-магічні, обрядові, розважальні функції, репрезентуючи зріз конкретно-історичної масової свідомості та культури.

Висновки. Отже, витoki мистецтва ілюзіонізму в синкретичних формах культури розкриваються нам як універсальна форма в досить різносторонніх аспектах загальної системи соціокультурного розвитку цивілізації. Соціальний механізм, відомий як релігія, в синтезі з мистецтвом ілюзіонізму складає невід'ємну частину одного суспільного устрою, що здатний чітко реагувати на процес традиційно-символічних дій, обрядову динаміку, тим самим, підкреслюючи культуру народу, його звичаї та світогляд. Ілюзіонізм залишається видом театралізованого видовища, що спроможний підлаштуватися під досить різноманітні реалії культурного середовища, створюючи все нові фізичні проєкції, репрезентуючи складні оповіді, казки, легенди та міфи, виступаючи частиною вербальної та невербальної комунікації через чуттєво-емоційні образи, формуючи цілісний соціокультурний простір суспільного буття.

Література

1. Бондарева О. Є. Міфічний статус особистості в театрі історії: «бунт жанру» історичної драми. *Міф і драма у новітньому літературному контексті: поповнення структурного зв'язку через жанрове моделювання*: монографія. Київ: Четверта хвиля, 2006. С. 68–111.
2. Береславець Н. О. Вознюк Н. А. Міфи, обряди, ритуали – відтворення культурного творіння. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2022. Вип. 11. С. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.4>.
3. Берковський В. Ярмарки Волині як осередки внутрішнього, міжрегіонального та міжнародного ринків України (середина XVI – перша половина XVII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. Вип. 7. С. 121–129.
4. Лабащук О. В. Автобіографічна оповідь як персональна міфотворчість. *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. 2015. Вип. 18–20. С. 203–212.
5. Олексенко Р. І. Пінігіна Ю. Г. Міф та релігія як основа ціннісних орієнтирів пізнання світу в культурних

практиках сучасної епохи. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряниці*. 2018. Вип. 2. С. 100–106.

6. Пожарська О. Ю. Культурогенез циркового мистецтва. *Українська культура минуле, сучасне, майбутнє*. 2017. Вип. 25. С. 38–42.

7. Смірнова О. О. Магічна практика в контексті художньої творчості. *Культура України*. 2014. Вип. 46. С. 151–158.

8. Тиховська О. М. Міфологічні образи та магічні ритуали в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект: дис. ... докт. філ. наук: 10.01.07 – фольклористика. Ужгород, 2021. 534 с.

9. Чумаченко О. П. Скульптура як форма агональної традиції античної культури. *Вісник НАККІМ*. 2021. Вип. 4. С. 92–96.

10. Шумило В. Містичні забобони та їхнє місце в житті українців. *Освіта і наука*. 2021. Вип. 1. С. 15–19.

11. Яремчук О. В. Міфоцентризм буття і культури. *Історична психологія та мультикультурність*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 150-ї річниці Одеського нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, присвяч. світлій пам'яті засновника іст. психол. в Україні проф. І. Г. Білявського: у 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова; заг. ред. О. В. Яремчук (Одеса, 5 лютого – 5 березня 2015 р.). Одеса: Одеський національний університет, 2015. Т. 1. С. 663–673.

12. Dickie M. W. *Magic and Magicians in the Greco-Roman World*. Lon: Ed. 1–2001. Pp. 75–125.

13. Faraone C. A. Vanishing acts on ancient Greek amulets: from oral performance to visual desing. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*. 2012. Vol. 1. Pp. 112–121.

14. Feldt L. Harry Potter and contemporary magic: Fantasy literature, popular culture, and the representation of religion. *Journal of Contemporary Religion*. Lon. 2016. Vol. 2. Pp. 10–17.

15. Kouloulis I. P. Magic in Greco-Roman Egypt: The semiotics of a gradual interpenetration of Egyptian and Greek ritual beliefs. *Mit*. 2002. Vol. 3. Pp. 33–45.

16. Kingsley P. *Ancient Philosophy, Mystery, and Magic: Empedocles and Pythagorean Tradition*. Oxford university press. 1995. Vol. 5. Rel. 1. Pp. 15–25.

17. Wadley R. L., Palmer C. T. Religious scepticism and its social context. *Anthropological Forum*. 2006. Vol. 16. Rel. 1. Pp. 41–54.

References

1. Bondareva, O.E. (2006). The mythical status of the personality in the theater of history. Kyiv: KNU [in Ukrainian].

2. Bereslavets, N. O., Vozniuk N. A. (2022). Myths, rites, rituals – reproduction of cultural creation. *Philological sciences*, 11, 27–33 [in Ukrainian].

3. Berkovskii, V. (2003). Fairs of Volhynia as centers of internal, interregional and international markets of Ukraine (middle of the 16th–first half of the 17th

centuries) *Economics*, 7, 121–129 [in Ukrainian].

4. Labashchuk, O. V. (2015). Autobiographical narrative as personal myth-making. *Literary Studies. Folkloristics. Culturology*, 18, 203–212 [in Ukrainian].

5. Oleksenko, R. I., Pinigina, Y. G. (2018). Myth and religion as the basis of value orientations of knowledge of the world in cultural practices of the modern era. *Phylosophy Psychology Religion*, 2, 100–106 [in Ukrainian].

6. Pozharska, O. Y. (2017). Culture genesis of circus art: Ukrainian: culture of the past. *Culturology*, 25, 38–42 [in Ukrainian].

7. Smirnova, O. O. (2014). Magical practice in the context of artistic creativity. *Theory of history and culture*, 36, 151–158 [in Ukrainian].

8. Tykhovska, O. M. (2007). Mythological images and magical rituals in the Ukrainian folklore of Transcarpathia: ethnopyschological aspect. Doctor's thesis. Lviv: LNU [in Ukrainian].

9. Chumachenko, O. P. (2021). Sculpture as a form of agonal tradition of ancient culture. *Visnyk NAKKIM*, 4, 92–96.

10. Chumachenko, O. P. (2021). Sculpture as a form of the agonal tradition of ancient culture. *Fine art, decorative art, restoration*, 4, 92–96 [in Ukrainian].

11. Yaramechuk, O. V. (2015). Mythocentrism of life and culture. Cognitive and transformative potential of historical psychology as a science. 150th anniversary of the Odessa National University named after I. I. Mechnikova: dedicated. in memory of the founder of the psychol. *Odessa: ONU*, 1, 198–206 [in Ukrainian].

12. Dickie, M. W. (2011). *Magic and Magicians in the Greco-Roman World*. Chicago: University of Illinois at Chicago, 75–125 [in English].

13. Faraone, C. A. (2012). *Vanishingacts on ancient Greek amulets: from oral performance to visual desing*. London: Bulletin of the Institute of Classical Studies, 112–21 [in English].

14. Feldt, L. (2016). Harry Potter and contemporary magic: Fantasy literature, popular culture, and the representation of religion. *Religion and Philosophy*, 2, 10–17 [in English].

15. Kouloulis, I. P. (2002). Magic in Greco-Roman Egypt: The semiotics of a gradual interpenetration of Egyptian and Greek ritual beliefs. *History and Archeology*, 3, 33–45 [in English].

16. Kingsley, P. (1995). *Ancient Philosophy, Mystery, and Magic: Empedocles and Pythagorean Tradition*. *Religion*, 5, 15–25 [in English].

17. Wadley, R. L., Palmer, C. T. (2006). Religious scepticism and its social context. *Anthropology*, 16, 41–54 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 11.10.2022
Отримано після доопрацювання 14.11.2022
Прийнято до друку 22.11.2022*